

บทที่ 4

ภูมิปัญญาในการจัดการน้ำ ภูมินิเวศน์ที่ 3 : ที่ราบลุ่ม ติดลำน้ำชี มีกุด ร่องน้ำ

กรณีศึกษา : บ้านเก็ง ต.เก็ง อ.เมือง จ.มหาสารคาม

1. ประวัติศาสตร์และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน

ประวัติการก่อตั้งของหมู่บ้านเก็งเหนือมีการเล่าขานสืบต่อกันมาอยู่สองเรื่องราว เรื่องหนึ่งเป็นคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน อีกเรื่องเป็นข้อมูลซึ่ง อ.บ.ต. บ้านเก็งได้จัดทำไว้

เรื่องบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่ง¹ ในหมู่บ้านมีว่า บ้านเก็งเหนือเป็นหมู่บ้านที่มี นายศรีกุล ศรีสารคามเป็นผู้ก่อตั้ง โดยกลุ่มของนายศรีกุล ได้เดินทางมาจากจังหวัดร้อยเอ็ดและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่คุ้มบ้านจาน (จังหวัดมหาสารคามในปัจจุบัน) ต่อมาในตัวจังหวัดมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ พื้นที่ในการครอบครองและพื้นที่สำหรับการทำมาหากินไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ นายศรีกุลจึงย้ายออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านเก็งใต้ในปัจจุบัน ซึ่งบริเวณแห่งนี้มีที่ดินทำกินเหมาะสำหรับการประกอบอาชีพและการเกษตรเพียงพอกว่าในตัวจังหวัดมหาสารคาม

บ้านเก็งเหนือก่อตั้งหมู่บ้านเป็นระยะเวลา 100 กว่าปีมาแล้ว เดิมบ้านเก็งเหนือนี้มีชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านวังหินเก็ง” ต่อมามีการเรียกชื่อของหมู่บ้านสั้นลงสันนิษฐานว่าเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเรียกชื่อหมู่บ้าน จนเหลือชื่อหมู่บ้านเพียงแค่ “บ้านเก็ง” เหตุที่ได้ชื่อหมู่บ้านเป็น บ้านวังหินเก็ง” ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ตอนที่นายศรีกุลมาที่บริเวณนี้ (พื้นที่บ้านเก็งใต้ในปัจจุบัน) ได้เจอหินที่มีรูปร่างคล้ายพระจันทร์ ซึ่งคนอีสานจะเรียกพระจันทร์ว่า “เก็ง” และหินก้อนที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำก็องดังกล่าวยู่บริเวณที่แม่น้ำมีความลึกมาก ภาษาอีสานเรียกบริเวณที่มีความลึกว่า “วัง” หินที่นายศรีกุลเจอ จะมีลักษณะกลมและเรียบสวยคล้ายพระจันทร์ จากลักษณะเด่นของพื้นที่ดังกล่าวจึงทำให้หมู่บ้านนี้ได้รับการเรียกขานชื่อว่า “บ้านวังหินเก็ง” ในปัจจุบันมีการเรียกชื่อหมู่บ้านเพี้ยนมาเป็น “บ้านเก็ง” ต่อจากนั้นเมื่อบ้านเก็งมีประชากรมากขึ้นจำนวนครัวเรือนมีการขยายตามสภาพสังคมและความเจริญ จึงได้มีการแยกหมู่บ้านและเรียกหมู่บ้านที่แยกออกจากกันว่า “บ้านเก็งเหนือ” และ “บ้านเก็งใต้” โดยที่บริเวณบ้านเก็งใต้เป็นบริเวณที่นายศรีกุลมาตั้งหมู่บ้านในช่วงแรก ปัจจุบันบ้านเก็งเหนือได้แยกหมู่บ้านออกไปอีกหนึ่งหมู่บ้าน จึงทำให้บ้านเก็งมีสายหมู่บ้านคือบ้านเก็งใต้หมู่ 5 บ้านเก็งเหนือ หมู่ 6 และบ้านโนนสวรรค์หมู่ 10 การแยกหมู่บ้านเป็นสามหมู่บ้านดังกล่าวยังมีผลทำให้ง่ายต่อการปกครองและงบประมาณในการพัฒนาที่เหมาะสมมากกว่าที่เคยเป็น

สำหรับเรื่องราวการก่อตั้งหมู่บ้านอีกเรื่องหนึ่งเป็นข้อมูลที่ อ.บ.ต. บ้านเก็งได้จัดทำไว้ซึ่งมีเรื่องราวดังนี้¹ ผู้ก่อตั้งคนแรก คือ ท้าวอุปฮาดและท้าวเมืองแสนได้นำพรรคพวกมาจากเมืองร้อยเอ็ดล่องเรือขึ้นมาตามลำน้ำชีได้พบกับที่อุดมสมบูรณ์ฝั่งแม่น้ำเหมาะแก่การตั้งหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็ได้

¹ สัมภาษณ์ นายจันทร์ ทับเจริญ อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร
นายทองศักดิ์ อัญญา อายุ 50 ปี (พ่อเจ้าของหมู่บ้านเก็งเหนือ)

¹ ข้อมูลมีสองจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเก็ง

พบกับหินก้อนหนึ่ง โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8 ศอกมีลักษณะคล้ายอีเก้ง (พระจันทร์) ท้าวอุปฮาดและท้าวเมืองแสนจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านเก้ง” มีท้าวอุปฮาดเป็นผู้ปกครองดูแล ท้าวเมืองแสนเป็นผู้ช่วยทำการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ได้สร้างวัดขึ้นมาวัดหนึ่งเรียกว่า “วัดเก้งเหนือ” (อยู่ทางด้านเหนือของกระแสน้ำทิศตะวันตก) พร้อมทั้งตั้งโรงเรียนในวัด เมื่อ พ.ศ. 2546 ครูผู้สอนเป็นพระภิกษุ ผู้เรียนต้องไปสมัครเป็นศิษย์วัด เมื่อมีความรู้อ่านออกเขียนได้จึงบรรพชาเป็นสามเณรหรืออุปสมบทเป็นพระภิกษุ และเมื่อผลเมืองของหมู่บ้านมากขึ้นจึงจัดตั้งเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งเรียกว่าบ้านเก้งใต้หมู่ที่ 5 พ.ศ. 2483 ได้ย้ายโรงเรียนจากวัดเก้งเหนือมาอยู่เป็นเอกเทศจนทุกวันนี้

เมื่อท้าวอุปฮาดถึงแก่กรรม ชาวบ้านได้พร้อมกันสร้างศาลขึ้นและเชิญดวงวิญญาณของท่านขึ้นสิงสถิตย์ เรียกว่าหอเจ้าปู่เหนืออยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีต้นยางใหญ่เป็นสัญลักษณ์

เส้นทางการเปลี่ยนแปลง²

พ.ศ.2516	ตำบลลาดพัฒนาแยกออกจากตำบลเก้ง
พ.ศ. 2518	ไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน ทำถนน รพช. (ถนนพั่งก้นน้ำ) ทำคลองดิน (คลองคึกฤทธิ์)
พ.ศ. 2521	น้ำท่วมหมู่บ้าน เริ่มทำนาปรัง
พ.ศ. 2523	น้ำท่วมหมู่บ้าน มีเครื่องสูบน้ำเครื่องแรก ทำคลองชลประทาน (คลองปูนซีเมนต์) ทำบ่อซีเมนต์เพื่อเป็นบ่อพักน้ำใช้จากแม่น้ำชีในบริเวณวัดบ้านเก้งเหนือ
พ.ศ. 2525	น้ำท่วมหมู่บ้าน หมู่ที่ 5 กับหมู่ที่ 6 แยกหมู่บ้านออกจากกัน
พ.ศ. 2526	มีประปาหมู่บ้าน(นำดิบจากแม่น้ำชี)
พ.ศ. 2527	มีการวางท่อประปาหมู่บ้าน
พ.ศ. 2534	ขุดลอกกุดอ้อ
พ.ศ. 2537	ขุดลอกคลองก้านเหลียง, กุดหวาย
พ.ศ. 2538	หมู่ที่ 10 กับหมู่ที่ 6 แยกหมู่บ้านออกจากกัน
พ.ศ. 2540	มีเครื่องสูบน้ำเครื่องที่ 2 เริ่มทำนาปรังกันมาก ก่อตั้งสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ
พ.ศ. 2541	ขุดลอกกุดชีเป็ด
พ.ศ. 2542	มีรถเกี่ยวข้าวเข้ามาในชุมชน
พ.ศ. 2544	บริษัท CP เข้ามาส่งเสริมการเลี้ยงปลาในกระชัง

² สัมภาษณ์ นายตัง กองทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 อายุ 50 ปี อาชีพเกษตรกร
นายจันทร์ ทับเจริญ อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร

คนในชุมชนเลี้ยงกันเยาะ
เปลี่ยนระบบการใช้น้ำจากประปาหมู่บ้านไปใช้ประปาตำบล
น้ำท่วมหมู่บ้าน
พ.ศ. 2545
พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน ทำสะพานข้ามแม่น้ำชีบริเวณวัดบ้านแก้งเหนือ

ผู้นำชุมชน

1

1. นายฝ่าย อุทัยโย (กำนัน)
2. นายชัยแสง อุทัยเจริญ (กำนัน)
3. นายหลวงสอน จงวิจิตร (กำนัน)
4. นายหลวงเพชร (กำนัน)
5. นายพินิจ แสนพินิจ (กำนัน)
6. นายศรีจันทร์ (กำนัน)
7. นายวรรณ จงวิจิตร (กำนัน)
8. นายดี พลพาหะ (กำนัน)
9. นายจันทร์ ยศพล (แยกตำบลไปเป็นกำนันตำบลลาดพัฒนา)
10. นายคำ อุทมาทิพย์ (แยกตำบล ได้รับเลือกเป็นกำนันตำบลแก้ง) พ.ศ.2546-2540
11. นายคำมา วงศ์อินตา (ผู้ใหญ่บ้าน) พ.ศ. 2540 – 2545
12. นายตั้ง กองทอง (ผู้ใหญ่บ้าน) พ.ศ. 2545-ปัจจุบัน

บ้านแก้งเหนือมีประชากรทั้งสิ้น 847 คน เป็นชาย 407 คน หญิง 447 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 190 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำกิน 1,700 ไร่ พื้นที่ตั้งบ้านเรือน 250 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ของบ้านแก้งเหนือจบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ป.6) โรงเรียนที่สำคัญมีอยู่ทั้งสิ้น 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านแก้งสามัคคีสุราษฎร์ซึ่งสอนระดับอนุบาล – ประถมศึกษาชั้นปีที่ 6 และอีกหนึ่งโรงเรียนคือ โรงเรียนแก้งวิทยานุกูลสอนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ทั้ง 2 โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ที่บ้านแก้งใต้หมู่ที่ 5

ภูมิโนะของบ้านแก้งเหนือเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 6 กิโลเมตร พื้นที่ของหมู่บ้านอยู่ติดกับแม่น้ำชี ซึ่งมีกุดแก่งเป็นระยะ ๆ ในบริเวณรอบ ๆ และใกล้เคียงหมู่บ้านมีกุดที่เกิดจากแม่น้ำชีอยู่ทั้งสิ้น 2 กุดคือ กุดแดงและกุดหวาย ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้เข้ามาปรับปรุงพื้นที่กุดแดงเป็น “สถานีวิจัยการบ้านแก้ง สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช” เป็นแหล่งศึกษา อนุรักษ์พันธุ์ไม้และสัตว์ (ปลา) กุดแดงอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ 10 และอีกหนึ่งกุดที่เกิดในบริเวณแม่น้ำชีคือ “กุดหวาย” (เรียกอีกหนึ่งว่าวังมัจฉา) กุดหวายแบ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ (วัด) และพื้นที่ส่วนบุคคลมีโฉนดที่ดินถูกต้องตามกฎหมาย กุดหวายเป็นสถานที่ที่ผู้คนไปเที่ยวและพักผ่อนอยู่ไม่ขาด เนื่องจากบริเวณกุดหวายเองมีการจัดพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีสิ่งดึงดูดที่สำคัญคือปลาหลากหลายพันธุ์ที่อยู่ในหมู่บ้านโขงกุดหวาย นอกจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นกุดเป็นแก่งแล้ว ยังมีหนองน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า กุดเซ่น กันอีก 2 กุด คือ กุดขี้เป็ด และกุดอ้อ ทั้งสองกุดจะมีคลองกั้นเลื่องซึ่งเป็นคลองธรรมชาติ เชื่อมต่อกัน

¹ สัมภาษณ์ นายจันทร์ ทับเจริญ อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร

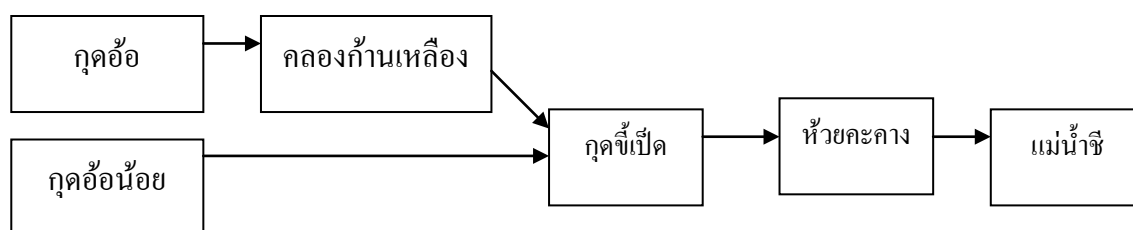
ระหว่าง 2 กุดดังกล่าว แต่ด้วยขาดการดูแลกุดทั้ง 2 ไม่ว่าจะเป็นกุดอ้อหรือกุดขี้เป็ด รวมถึงคลอง ก้านเหลืองได้กลายเป็นแหล่งน้ำที่มีหญ้า จอก แหน ผักตบชวา ขึ้นปกคลุมหนา มีความตื้นเขิน สามารถใช้ประโยชน์ได้บ้างคือการสูบน้ำจากแหล่งน้ำดังกล่าวขึ้นมาเพื่อทำการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ทั้งนาปีและนาปรัง

2. ลักษณะภูมิประเทศและระบบนิเวศชุมชน

2.1) ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านแก้งเหนือถูกใช้เป็นที่การทำเกษตร (ทำนา) ทั้งการทำนาปี และนาปรัง และพื้นที่อีกส่วนหนึ่งติดริมแม่น้ำชีเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของชุมชน สำหรับพื้นที่การทำนาของบ้านแก้ง¹ ผู้ที่มีที่นามากที่สุด มีที่นาประมาณ 20-30 ไร่ จำนวน 4-5 ราย มีที่นาลน้อยที่สุด ประมาณ 2 ไร่ ส่วนจำนวนที่นาเฉลี่ยที่มีการถือครอง 7-8 ไร่ บ้านแก้งสามารถเดินทางติดต่อกับ จังหวัดมหาสารคามได้ทางรถยนต์ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 6 กิโลเมตร ถนนดังกล่าวเป็น ถนนลาดยางมีรถประจำทางสายมหาสารคาม – บ้านม่วงผ่านหมู่บ้าน ทุก 30 นาที จนถึงเวลา ประมาณ 5 โมงเย็น

บ้านแก้งเป็นหมู่บ้านที่อยู่บริเวณทางน้ำไหลหากมีน้ำท่วม¹ น้ำจะไหลมาจาก ต.แก้งเลิงจาน ผ่านจังหวัดมหาสารคาม เข้าสู่ตำบลแก้ง และตำบลลาดพัฒนาสูงสู่มแม่น้ำชีและหากน้ำระยะจากตำบล ลาดพัฒนาสู่มแม่น้ำชีไม่พูน น้ำก็จะเอ่อขึ้นมาท่วมยังตำบลแก้งทิศทางการไหลของน้ำนั้นหากกล่าวถึง เพียงแหล่งน้ำในหมู่บ้าน น้ำจะไหลจากกุดอ้อซึ่งอยู่บริเวณพื้นที่ของบ้านโนนสวรรค์ ม. 10 ไปตาม คลองก้านเหลือง สู่กุดขี้เป็ดและน้ำจากกุดอ้อน้อยจากตำบลบ้านลาดพัฒนาก็จะไหลลงกุดขี้เป็ด เช่นกัน หลังจากนั้นเมื่อน้ำสูงจนถึงระดับหนึ่งแล้วน้ำจากกุดขี้เป็ดก็จะไหลลงสู่ห้วยคะคางและลงสู่มแม่น้ำชีต่อไป

ทิศทางการไหลของแหล่งน้ำในภูมินิเวศน์บ้านแก้งเหนือ

¹ นางอารณ์ กองทอง อายุ 51 ปี อาชีพเกษตรกร

¹ สัมภาษณ์ นายชัชวาลย์ บะวิชัย ส.อบต.บ้านแก้งเหนือ

2.2) แหล่งน้ำที่สำคัญของภูมินิเวศ¹

2.2.1) แม่น้ำชี ในอดีตแม่น้ำชีถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นน้ำเพื่อการอุปโภคหรือการบริโภค เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำชีจะลดลงจนเห็นหาดทรายและชาวบ้านก็จะไปทำการเกษตรอยู่บริเวณหาดทรายดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว พริก ถั่ว ข้าวโพด แตง หรือการลงมาอาบน้ำ นำวัวควายลงมากินน้ำ มาเล่นก็หาบริเวณหาดทราย เป็นแหล่งพบปะสังสรรค์กันในระหว่างคนในชุมชน แต่ปัจจุบันสภาพดังกล่าวไม่มีให้เห็นเช่นนั้นแล้ว เนื่องจากการสร้างเขื่อนฝายต่าง ๆ เพื่อกั้นน้ำสำหรับการเกษตร อุปโภคบริโภคในฤดูแล้ง ทำให้ลำน้ำชีมีน้ำตลอดปี และมีการผันน้ำขึ้นไปใช้ในการทำนาทั้งนาปีและนาปรัง โดยใช้เครื่องสูบน้ำไฟฟ้าสูบน้ำขึ้นมาแล้วส่งไปยังพื้นที่การเกษตรผ่านทางคลองชลประทาน การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำชีในปัจจุบันมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เนื่องจากปัจจุบันแม่น้ำชีอยู่ในสภาพที่น้ำเป็นห่วง เนื่องจากสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนทั่วไป โรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนเมืองต่างก็มีการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำอยู่เรื่อย ๆ ส่งผลให้สภาพน้ำกลายเป็นน้ำเสีย ใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ ซึ่งก็มีตัวอย่างผลกระทบของแม่น้ำชีที่อยู่ในสภาพดังกล่าวให้เห็นอยู่บ่อย ๆ ทั้งชาวบ้านบางคนที่ใช้ น้ำดิบจากแม่น้ำชี อาบก็จะมีอาการผื่นคัน หรืออีกประเด็นหนึ่งที่น่าสังเกตคือ คนในชุมชนจะไม่มีใครที่ลงไปใช้น้ำชี อาบน้ำซักผ้า ล้างถ้วยชามเหมือนในอดีตเลย เพราะส่วนหนึ่งก็มาจากสภาพแม่น้ำชีในปัจจุบันนั่นเอง

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งของบ้านแก้ง

¹ สัมภาษณ์ นายตี่ง กองทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 อายุ 50 ปี อาชีพเกษตรกร
นายกอง อัญปัญญา อายุ 72 ปี
นายถวัลย์ อุทธาทิพย์ ข้าราชการครู

ที่มา: Google earth cite

from www.google.co.th/intl/th/earth/download/ge/agree.html

2.2.2) กุดแดง เป็นบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชีหลง” ซึ่งเป็นบริเวณที่เคยมีทางน้ำของลำน้ำชีผ่านเข้ามาแต่ในปัจจุบันบริเวณดังกล่าวไม่ได้เชื่อมต่อกับแม่น้ำชีแล้วกุดแดงอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านแก้งเหนือ พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในบริเวณของหมู่บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ 10 ในอดีตกุดแดงเป็นบริเวณที่มีการจับจองโดยไม่มีโฉนดที่ดินชาวบ้านแก้งได้ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกถั่ว ข้าวโพด ปอแดง ในบริเวณดังกล่าว แต่ในปัจจุบัน 2531 มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้เข้ามาปรับปรุงพื้นที่กุดแดงให้เป็น “สถานีปฏิบัติการบ้านแก้ง สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม” เพื่อเป็นสถานที่สำหรับศึกษาพันธุ์ไม้ รักษาอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและเป็นสวนสาธารณะสำหรับประชาชนทั่วไปได้เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ เหตุที่เกิดแห่งนี้ได้ชื่อว่า “กุดแดง” กุดแดงหรือสวนวลัยรุกขเวชมีเนื้อที่ทั้งหมด 186 ไร่ 1 งาน 32 ตารางวา ในส่วนของพื้นที่ด้านในมีเนื้อที่ 94 ไร่ มีต้นยางนาเป็นไม้ยืนต้นที่มีจำนวนมากที่สุด ชาวบ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้กับกุดแดงจะใช้น้ำจากกุดแดงเพื่อปลูกแต่ง ฟัก และรดพืชผักสวนครัว ในแต่ละวันก็จะมีชาวบ้านมาหาปลาในกุดแดง ทั้งการตกปลาโดยใช้เบ็ดฝรั่ง ใส่มอม (ตาข่าย) ลอบตกปลา เป็นต้น เมื่อถึงหน้าฝนฤดูน้ำหลาก น้ำจากแม่น้ำชีจะท่วมเข้ามาในกุดแดงซึ่งน้ำจากแม่น้ำชีก็ได้เข้ามาท่วมในกุดแดงนี้ทุกปีจนชาวบ้านถือเป็นเรื่องปกติเพราะกุดแดงเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำชี และเป็นพื้นที่ต่ำจึงทำให้น้ำท่วมถึงได้

2.2.3) กุดหวาย¹ มีลักษณะเป็นชีหลง เช่นเดียวกับกุดแดง แต่กรณีของกุดแดงจะมีความพิเศษและแตกต่างจากกุดแดงคือ กุดหวายมีทั้งพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นวัดและพื้นที่ส่วนบุคคลมีโฉนดที่ดินถูกต้องตามกฎหมาย พื้นที่สาธารณะมีเนื้อที่ทั้งหมด 13 ไร่ 3 งาน 13 วา ในส่วนของพื้นที่ส่วนบุคคลมีผู้ถือครองที่ดินอยู่ประมาณ 3-4 เจ้าด้วยกัน พื้นที่ดังกล่าวใช้เป็นที่ทำการเกษตรปลูกข้าวโพด พริก ถั่ว แดง อยู่ตลอดซึ่งก็ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนปลูกพืชแต่ละชนิดในแต่ละฤดูกาลที่เหมาะสม เหตุที่กุดแห่งนี้มีชื่อว่ากุดหวายก็เนื่องมาจากพื้นที่บริเวณกุดและโดยรอบหมู่บ้านโขงกุดหวายซึ่งเป็นที่ต้องของกุดหวาย มีหวายขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่น กุดแห่งนี้จึงถูกเรียกว่ากุดหวาย ในปี พ.ศ. 2537 ศูนย์เกษตรเคลื่อนที่ : กรมชลประทานกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ ได้เข้ามาทำการขุดลอกกุดหวายเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นกว่าเดิม เมื่อขุดลอกเสร็จ น้ำจากแม่น้ำชีก็ได้เอ่อล้นเข้ามายังกุดหวาย มีปลาจากแม่น้ำชีเข้ามาพร้อมกับน้ำและก็ได้มาวางไข่และขยายพันธุ์มากจึงทำให้ชาวบ้านได้หันมาหาปลาในบริเวณนี้กันมากขึ้น เมื่อปลาเริ่มโตจนมีขนาดใหญ่ขึ้นมาพอสมควร จึงได้มีการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์น้ำห้ามจับปลาทุกชนิดที่อยู่ในบริเวณกุดหวาย แต่สามารถใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคได้ กุดหวาย หรืออุทยานวังมัจฉาได้ประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์น้ำใน พ.ศ. 2538 หลังจากที่ได้ประกาศให้กุดหวายเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลา ปลาก็ได้ขยายพันธุ์กันมากขึ้นทั้งปลาที่อยู่ในพื้นเองและคาดว่าน่าจะมีผู้นำปลาจากแหล่งอื่นมาปล่อยเพิ่มเติมด้วย ในปีพ.ศ. 2544 มีการปรับปรุงกุดหวายให้เป็นที่น่าสนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยมีการสร้างศาลาริมน้ำและ

¹ สัมภาษณ์ นางสุวรรณ บุญใหญ่ อายุ 38 ปี อาชีพเกษตรกร จบการศึกษาชั้น ป.4 (ชาวบ้านบ้านโขงกุดหวาย)

โปะลอยน้ำเพื่อให้อาหารปลาที่อยู่ในกุดหวาย การดูแลกุดหวายในส่วนที่สาธารณะนั้นมีชาวบ้านโขงกุดหวายที่รวมกลุ่มกันผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาดูแลทั้งขายอาหาร ขนม อาหารปลา โดยจะมีเงินปันผลให้กับสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่ม ในทุก 6 เดือน

ประมาณ 5-6 ปีที่แล้ว พื้นที่ของ “วัดพิทักษ์สามัคคีโพธิ์ศรี” ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในกุดหวาย ยังคงเป็นที่พักสงฆ์ของหมู่บ้านโขงกุดหวาย ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงมาเรื่อย ๆ จนก่อตั้งวัดได้ในเวลาต่อมา กุดหวายหรืออุทยานวังมัจฉานอกจากจะมีประโยชน์ในเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชนและประชาชนทั่วไป ซึ่งก็มีผู้มาเที่ยวชม พักผ่อนอยู่ไม่ขาด กุดหวายยังมีประโยชน์ในด้านการเกษตร เพราะผู้ที่มิที่ดินในบริเวณกุดหวายก็ได้ใช้น้ำในกุดหวายเพื่อทำการเกษตรและใช้ในครัวเรือน ซึ่งก็มีชาวบ้านประมาณ 3-4 ครัวเรือนที่มีที่ดินในบริเวณดังกล่าว อีกอย่างหนึ่งซึ่งกุดหวายมีลักษณะที่แตกต่างจากกุดแดงคือ กุดหวายจะมีประตูกั้นน้ำเพื่อรักษาระดับน้ำให้พอเหมาะหากถึงฤดูฝนน้ำเยอะก็จะมีประตูเอาน้ำจากแม่น้ำชีเข้ามาจนเพียงพอแล้วจึงจะปิดประตูเพื่อไม่ให้น้ำในกุดหวายล้นเอ่อมากเกินไป ซึ่งนี่ก็เป็นจุดเด่นของกุดหวายที่แตกต่างไปจากกุดแดงอีกประการหนึ่ง

2.2.4) กุดอ้อ¹ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 20 ไร่ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านแก้งเหนือ กุดอ้อเป็นหนองน้ำธรรมชาติและได้มีการขุดลอกในปีพ.ศ. 2534 โดยกรมพัฒนาที่ดิน บริเวณหนองน้ำแห่งนี้มีต้นอ้อเยอะจึงถูกเรียกว่ากุดอ้อ ปัจจุบันสภาพของกุดอ้อนั้นมีสภาพต้นเขินเต็มไปด้วยจอกแหน ผักตบชวาและหญ้าพันธุ์ต่าง ๆ ปกคลุมอยู่มากมาย ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ มีเพียงเจ้าของที่ดินประมาณ 8 รายที่อยู่รอบ ๆ กุดอ้อเท่านั้น สูบน้ำขึ้นไปเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร ทั้งทำนาปีและการทำนาปรัง น้ำที่อยู่ในกุดอ้อเป็นน้ำที่มาจากฝนที่ตกลงมาในช่วงหน้าฝนเป็นหลัก น้ำในกุดอ้อนี้ด้วยเหตุผลที่ว่ามิใช่ผู้ใช้น้อยรายจึงทำให้ปริมาณน้ำที่มีเพียงพอต่อความต้องการแต่หากน้ำขาดแคลนจริง ๆ ชาวบ้านก็อาศัยน้ำจากสระน้ำที่ตัวเองขุดไว้ (สา่งปลา) เป็นแหล่งน้ำเสริมเมื่อขาดแคลน บริเวณกุดอ้อนั้นมีชาวบ้านมาสร้างบ้านเรือนอยู่ 2 หลังคา และบ้าน 2 หลังดังกล่าวก็ยังใช้น้ำจากกุดเพื่อการอุปโภคในครัวเรือนด้วยไม่ว่าจะเป็นอาบน้ำ ซักผ้า ล้างถ้วย ล้างจาน เป็นต้น กุดอ้ออยู่ในพื้นที่ของหมู่ที่ 10 ผู้ที่ได้ประโยชน์จากกุดอ้อก็มีทั้งชาวบ้านโนนสวรรค์และชาวบ้านแก้งซึ่งประโยชน์หลักคือการใช้น้ำเพื่อการทำนาบริเวณกุดอ้อมิมีปลูกรอบกุดคือต้นยูคาลิปตัส เป็นไม้ที่ชาวบ้านช่วยกันปลูกในช่วงการขุดลอกกุดอ้อซึ่งก็มีการตัดขายบ้างแล้ว

2.2.5) กุดขี้เป็ด² เป็นหนองน้ำธรรมชาติที่อยู่ในพื้นที่ของบ้านแก้งใต้ และบ้านหนองนาแซง ตำบลลาดพัฒนา กุดขี้เป็ดได้รับการขุดลอกใหม่ในปี พ.ศ. 2541 โดยกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ความจุโดยประมาณหลังจากขุดลอกคือ 36,978 เมตร³ ในอดีตกุดขี้เป็ดเป็นบริเวณที่มักเปิดน้ำ มาอาศัยอยู่มากทำให้ชาวบ้านต่างเรียกชื่อกุดหรือหนองน้ำแห่งนี้ว่ากุดขี้เป็ด ซึ่งก็ได้ชื่อมาเพราะมีนกเป็ดน้ำอาศัยอยู่นั่นเอง ในสภาพปัจจุบันกุดขี้เป็ดมีลักษณะไม่แตกต่าง ไปจากกุด

¹ สัมภาษณ์ นายถวัลย์ ตันตัญญ์ อายุ 53 ปี อาชีพเกษตรกร จบการศึกษาชั้น ป.4

² สัมภาษณ์ นายชัชวาลย์ บะวิชัย ส.อบต.บ้านแก้งเหนือ

อ้อเท่าไรนั่นก็มีลักษณะต้นเขิน หญ้าขึ้นรก ปกคลุมไปด้วยต้นธูปฤาษี รวมทั้งจอกแหนและผักตบชวา โดยรอบกุดซึ่เปิดมีพื้นที่การทำนาอยู่มากซึ่งส่วนหนึ่งหากคลองชลประทานจากตำบลลาดพัฒนา มาไม่ถึงชาวบ้านที่ทำนาในบริเวณดังกล่าวจะใช้น้ำจากกุดซึ่เปิดเป็นแหล่งน้ำเสริมเพิ่มจากน้ำฝนที่ตกลงมา แต่จะว่าไปแล้วกุดซึ่เปิดมีสภาพต้นเขินเก็บน้ำได้น้อยเกษตรกรรออาศัยน้ำจากกุดซึ่เปิดซึ่งเป็นน้ำจากรอยรณแมโครที่ขุดดินขึ้นมาจากกุดซึ่เปิดในการทำถนนรอบนั่นเอง รอยขุดนั้นมีความลึกและยาวพอสมควรเก็บน้ำได้ในปริมาณหนึ่ง ซึ่งก็เพียงพอบ้างไม่เพียงพอบ้าง หน้าฝนอาจจะดีหน่อยน้ำเยอะแต่เมื่อถึงฤดูกาลที่ทำนาปรังหรือเมื่อถึงหน้าแล้งน้ำก็จะลดน้อยลงส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่มีพื้นที่เกษตรอยู่ในบริเวณดังกล่าว ปัจจุบัน อบต. เก่งได้เข้ามาขุดลอกกุดซึ่เปิดแต่ขุดลอกไม่ถึง 1 ใน 10 ของพื้นที่ทั้งหมดเพื่อเป็นการเลี้ยงปลาและชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้นก็ไม่เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้น บริเวณพื้นที่ทั้งหมดของกุดซึ่เปิดเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่าง 2 หมู่บ้านคือบ้านเก่งใต้ ตำบลเก่ง และบ้านหนองนาแซง ตำบลลาดพัฒนา เนื่องจากเป็นพื้นที่ของสองชุมชนและเพื่อความสะดวกในการคมนาคมข้ามไปมาจึงได้มีการแบ่งกุดซึ่เปิดออกเป็นสองด้านคือ ความรับผิดชอบของ อบต. เก่ง และความรับผิดชอบของ อบต. ลาดพัฒนา แต่ที่เห็นความแตกต่างคือฝั่งทางด้านความรับผิดชอบของ อบต. ลาดพัฒนา จะมีน้ำเยอะกว่า สะอาดกว่าไม่มีหญ้า จอกแหนปกคลุมเหมือนกับฝั่งบ้านเก่งใต้ จากการสอบถามชาวบ้านนั้นซึ่งมีพื้นที่การเกษตรอยู่ทางด้านบ้านเก่งใต้ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า พื้นที่กุดซึ่เปิดทางด้านบ้านหนองนาแซงสะอาด มีน้ำใช้ตลอดปีมีการเลี้ยงปลา ชาวบ้านสามารถหาไปหาปลาได้ ที่สุดชาวบ้านที่ให้ข้อมูลก็อยากให้กุดซึ่เปิดในฝั่งของตนเองมีลักษณะเหมือนกับบ้านหนองนาแซง เพราะจะสามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นมากกว่าเดิม

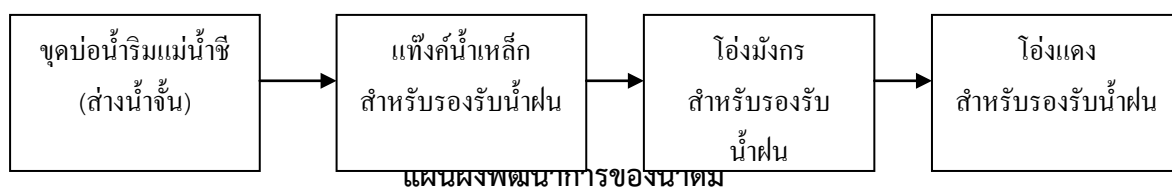
2.2.6) ช่องก้านเหลียง (ร่อนน้ำก้านเหลียง) เป็นร่อนน้ำที่เชื่อมต่อกันระหว่างกุดซึ่เปิดกับกุดอ้อ น้ำจากกุดอ้อจะไหลผ่านร่อนน้ำก้านเหลียงลงสู่กุดซึ่เปิด ในร่อนน้ำก้านเหลียงจะมีน้ำอยู่ตลอดปีแต่จะมีในปริมาณไม่มาก ในพ.ศ. 2537 ร่อนน้ำก้านเหลียงได้รับการขุดลอกจากกรมพัฒนาที่ดินเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น แต่สภาพในปัจจุบันของร่อนน้ำก้านเหลียงนั้นมีหญ้า จอก แหน ผักตบชวาปกคลุมอยู่เกือบตลอดสาย ทั้งนี้ในร่อนน้ำก้านเหลียง ซึ่งบางช่วงก็มีมาก บางช่วงก็มีน้อยนั้นเกษตรกรได้เอาเครื่องสูบน้ำมาสูบเพื่อทำนาในกรณีที่ฝนตกชุกหรือน้ำฝนไม่เพียงพอ

เป็นที่น่าสังเกตแหล่งน้ำในภูมิเวศน์บ้านเก่งจะถูกใช้ในการทำการเกษตรเป็นเสียส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากว่าพื้นที่บริเวณนี้ถูกใช้เป็นพื้นที่เกษตรสำหรับการทำนาปี และนาปรังเกือบ 90% และอีก 10% ที่เหลือใช้เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่มีน้ำในการทำนาปรังถึงนาปรัง ซึ่งก็มาจากฝนที่ตกลงมาในปริมาณเหมาะสม การมีน้ำเก็บในกุดหรือบึงอย่างเพียงพอ และที่สำคัญก็คือ น้ำจากแม่น้ำชีใช้เครื่องสูบน้ำพลังงานไฟฟ้าสูบขึ้นมาเพื่อใช้ในการเกษตร ส่งผ่านคลองชลประทานไปยังพื้นที่การเกษตรซึ่งก็ทำให้คนในชุมชนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักเนื่องจากมีทรัพยากรน้ำที่จำเป็นต้องใช้อย่างเพียงพอ

ในภูมิเวศน์บ้านแก้งมีแหล่งน้ำที่สำคัญอยู่หลายแหล่งอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วสำหรับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำนั้นมีด้วยกัน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การใช้ในครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นใช้เพื่ออุปโภคหรือใช้เพื่อบริโภค อีกลักษณะหนึ่งคือการใช้น้ำเพื่อการประกอบอาชีพไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตร เลี้ยงปลา ทำร้านอาหารริมฝั่งแม่น้ำชี รวมถึงการดูทรายจากแม่น้ำชีขึ้นมาใช้ ซึ่งก็จะได้กล่าวไปในรายละเอียดต่อจากนี้

3.1 การใช้น้ำในครัวเรือน¹

น้ำเพื่อการบริโภค (น้ำดื่ม) ในอดีตชาวบ้านมีความลำบากในเรื่องน้ำสำหรับดื่มมาก เพราะช่วงแรกน้ำดื่มของชาวบ้านจะมาจากการขุดบ่อขนาดเล็กเพื่อรองรับน้ำซึมน้ำซับใต้พื้นดิน บ่อดังกล่าวเรียกว่า “สำงน้ำจั้น” แม้ว่าจะมีน้ำฝนตกลงมาแต่ปัญหาคือไม่มีภาชนะที่จะเก็บกักน้ำฝนเมื่อฝนตกได้ จึงทำให้น้ำที่ชาวบ้านใช้ดื่มในระยะแรกเป็นน้ำจาก “สำงน้ำจั้น” ชุมชนบ้านแก้งจะขุดบ่อไว้เหนือระดับน้ำในแม่น้ำชีประมาณ 2-3 บ่อ เพื่อใช้สำหรับเป็นน้ำดื่มของชุมชน ช่วงเช้ามีดชาวบ้านก็จะใช้ตะกร้ามีใช้ครั้งยารอบปิดรอบรั้วไปรดตักน้ำจั้น เพราะต้องมีการเข้าคือเนื่องจากบ่อดังกล่าวเป็นบ่อน้ำขนาดเล็ก น้ำไม่เพียงพอ จึงต้องรอคิว เมื่อคนหนึ่งตักเสร็จก็ต้องรอให้น้ำซึมออกมาอีกเพื่อคนต่อไปจะได้ตัก เมื่อตักน้ำจาก “สำงน้ำจั้น” มาแล้ว ก็จะนำมาเก็บใส่ในโอ่งน้ำขนาดเล็ก ทำจากดินเหนียว ซึ่งเรียกว่า “แอ่งน้ำ” ไว้สำหรับดื่มวันต่อวัน ระยะต่อมาหน่วยงานราชการก็ได้นำแท่งน้ำเหล็กสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่เข้ามาไว้ในชุมชนเพื่อรองรับน้ำฝนและใช้ควบคุมไปกับการใช้น้ำจาก “สำงน้ำจั้น” ต่อมาเมื่อพัฒนาเทคโนโลยีและความรู้ได้ก้าวหน้าจึงได้มีการทำโอ่งมังกรและได้มีคนนำมาขายในชุมชนบ้านแก้ง หลาย ๆ ครัวเรือนก็ซื้อมาเพื่อรองรับน้ำฝนไว้ใช้ในครัวเรือนของตนเอง ไม่นานนักจากโอ่งมังกร ก็ได้มีการพัฒนาเป็นโอ่งแดงซึ่งเป็นโอ่งขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านนิยมนำมาไว้เก็บน้ำฝนเพื่อบริโภคในครัวเรือน ประมาณ พ.ศ. 2540 ช่วงผู้ใหญ่บ้านคำพา วงศ์อินตา บ้านแก้งก็มีโอ่งแดงใช้ครบทุกครัวเรือนหลังคาละ 1-2 โอ่งสำหรับน้ำที่ถูกกักเก็บไว้ในโอ่งแดงสามารถใช้สำหรับน้ำฝนดื่มได้ตลอดปีและก็ไม่มีครัวเรือนใดที่จำเป็นต้องซื้อน้ำดื่มเนื่องจากมีจำนวนโอ่งแดงรองรับน้ำฝนไว้ดื่มอย่างพอเพียง

น้ำสำหรับการอุปโภคในครัวเรือน (น้ำใช้)² ในยุคที่ไม่มีน้ำประปาใช้ชาวบ้านอาศัยน้ำจากแม่น้ำชีเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นอาบ ซักผ้า ล้างจานล้างชาม ในยุคนั้นชาวบ้านบางจะทำทำน้ำไว้ริมฝั่ง

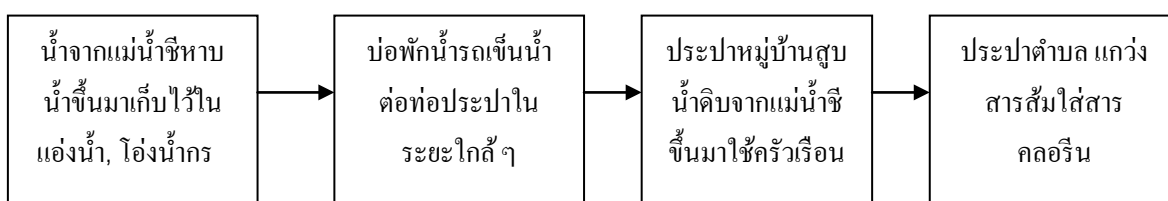
¹ สัมภาษณ์ นายถวัลย์ อุทธาทิพย์ ข้าราชการครู

² สัมภาษณ์ นายถวัลย์ อุทธาทิพย์ ข้าราชการครู

นายชัชวาลย์ บะวิชัย ส.อบต.บ้านแก้งเหนือ

นายตั้ง กองทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 อายุ 50 ปี อาชีพเกษตรกร

แม่น้ำชีเพื่อเป็นทำสำหรับตักน้ำไปไว้ใช้ในครัวเรือนแต่น้ำที่ถูกตัวขึ้นไปนั้นจะถูกใช้อย่างประหยัดและสำคัญจริง ๆ ถึงจะใช้ เช่นการใช้ในการหุงน้ำหรือล้างหน้าแปรงฟันเล็ก ๆ น้อย ๆ เนื่องจากเมื่อตักน้ำขึ้นมาภาชนะที่จะเก็บน้ำนั้นมีขนาดเล็กคือโอ่งดินเหนียวปั้นแอ่งน้ำ ทำให้ต้องเลือกกิจกรรมที่จำเป็นจะต้องใช้น้ำที่ตักขึ้นมาดังกล่าว ภาชนะที่ใช้ตักน้ำขึ้นมาจากแม่น้ำชีระยะแรกเป็นตะกร้าที่สานด้วยไม้ไผ่ครั้งมายาปีตรอยรั่วอีกทีชาวบ้าน เรียกภาชนะนี้ว่า “ถังไม้” ระยะต่อมาได้เปลี่ยนจากถังไม้มาเป็นถังเหล็กซึ่งก็หาซื้อได้ง่าย ในตอนเช้าและตอนเย็นชาวบ้านจะลงไปแม่น้ำชีเพื่ออาบน้ำ พบปะพูดคุย เอาหัวควายลงไปอาบน้ำกินน้ำ เรียกได้ว่ากิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำที่มีในแอ่งน้ำที่จำกัด ชาวบ้านก็จะลงไปใช้น้ำในแม่น้ำชีกันเลย เพราะจะได้ไม่ต้องหาน้ำขึ้นมาใหม่อีกเนื่องจากในอดีตซึ่งแม่น้ำชีมีความชันมากและมีหาดทรายซึ่งมีความลำบากในการเดินอีกด้วย ใช้น้ำโดยการหาน้ำจากแม่น้ำชีขึ้นมาและลงไปทำกิจกรรมที่แม่น้ำมานานในปี พ.ศ. 2523 ชาวบ้านแก้งจึงได้ทำบ่อพักน้ำที่บริเวณวัดบ้านแก้งเหนือในปัจจุบันโดยใช้เครื่องสูบน้ำขนาดเล็กสูบน้ำขึ้นมาพักไว้ในบ่อพักน้ำที่ทำจากซีเมนต์ และให้คนในชุมชนมาเปิดน้ำไปใช้โดยการไ้รถเข็นน้ำในขณะนั้นก็ยังมีส่วนที่ยังใช้น้ำโดยการหาบอยู่เช่นเดิม แต่ภาชนะกักเก็บน้ำก็เปลี่ยนจากโอ่งดินเหนียวขนาดเล็กมาเป็น โอ่งมังกรซึ่งเก็บน้ำได้ในปริมาณมากกว่าเดิม หลังจากนั้นก็ได้มีการต่อท่อประปาจากบ่อพักเข้าสู่ครัวเรือนบางส่วนที่อยู่ในระยะใกล้เนื่องจากบ่อพักอยู่ในระดับพื้นดิน แรงดันจึงไม่มีมาก ส่งน้ำไปได้ไม่ไกลเท่าไรนัก ในปี พ.ศ. 2526 ได้มีการทำถังสูง แท่งน้ำอยู่ระดับสูงมีแรงดันส่งน้ำไปได้ทั่วทั้งหมู่บ้าน โดยการใช้ไดสูบน้ำถึง 3 เครื่องเพื่อสูบน้ำดิบจากแม่น้ำชีขึ้นมาใช้ เครื่องเก่าสูบน้ำจากแม่น้ำชีมาเก็บไว้ที่บ่อพัก เครื่องที่ 2 สูบน้ำจากบ่อพักมาไว้ที่บ่อใต้ดินซึ่งอยู่ใต้ถังสูง อีกเครื่องสูบน้ำจากบ่อใต้ดินขึ้นสู่ถังสูงเพื่อปล่อยน้ำสู่ครัวเรือนในชุมชนต่อไป หลังจากที่มีถังสูงเพื่อปล่อยน้ำดิบจากแม่น้ำสู่ครัวเรือนในบ้านแก้งแล้ว พ.ศ. 2527 ชาวบ้านก็เริ่มวางท่อประปาทั่วทั้งหมู่บ้าน ช่วงเวลานั้นเองที่วิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ชุมชนเคยมีมาก็ได้หายและเริ่มลบเลือนไป ไม่ว่าจะเป็นการพบปะพูดคุยกันในตอนเย็น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกือบทุกคนในหมู่บ้านต้องลงไปอาบน้ำ ซักผ้าหรือการหาน้ำขึ้นมาใช้และใช้อย่างรู้ค่า เหล่านี้ถูกแทนที่ด้วยประปาหมู่บ้านและความสะดวกสบายที่ได้มาควบคู่กันจนกระทั่งประมาณ 4-5 ปีที่แล้ว บ้านแก้งจึงได้เปลี่ยนจากประปาหมู่บ้านไปใช้ประปาดำบลแทนเนื่องจากว่าประปาของหมู่บ้านนั้นเป็นน้ำดิบที่ถูกสูบขึ้นมาจากแม่น้ำชีและส่งต่อไปยังครัวเรือนเลย แต่ประปาของตำบลนั้นสูบน้ำจากแม่น้ำชีขึ้นมาแล้วมีการทำน้ำให้สะอาดตกตะกอนโดยการแกว่งสารส้มและใส่คลอรีนก่อนการปล่อยให้ชุมชนในพื้นที่ได้ใช้

แผนผังพัฒนาการของน้ำใช้

3.2 การใช้น้ำเพื่อการประกอบอาชีพ¹

ในภูมิเวศน์บ้านแก้งมีการใช้น้ำในการประกอบอาชีพอยู่ไม่ก้อย่างคือ การทำนา การเลี้ยงปลาในกระชัง รวมถึงการดูทรายเพื่อการค้าของบริษัทเอกชนและการทำร้านอาหารริมฝั่งแม่น้ำชี

- **การทำเกษตรกรรม** ในชุมชนบ้านแก้งและบ้านใกล้เคียงเป็นพื้นที่มีการทำนาทั้งนาปีและนาปรัง สำหรับการทำนาปีนั้นชาวบ้านจะอาศัยน้ำฝนและน้ำจากแหล่งน้ำในชุมชนเป็นหลักส่วนการทำนาปรังนั้นจะอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำที่มีในชุมชนเพียงอย่างเดียว แหล่งน้ำที่สำคัญในการทำนาของชุมชนคือ แม่น้ำชี ในปี พ.ศ. 2523 หน่วยงานของภาครัฐได้นำเครื่องสูบน้ำเข้ามาเพื่อช่วยเหลือเรื่อง การขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรของชาวนา ซึ่งก่อนหน้านั้นก็ได้มีการนำคลองชลประทาน เพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่การเกษตร และในปี พ.ศ. 2540 เครื่องสูบน้ำเครื่องที่สอง ซึ่งมีกำลังแรงกว่าเครื่องแรกก็มาถึง และผลทำให้การส่งน้ำไปได้ไกลและเพียงพอต่อความต้องการของ ชาวนาในระดับหนึ่ง คลองชลประทานที่รับน้ำจากเครื่องสูบน้ำมีทั้งหมด 3 สาย สายหลักนั้นมีแนวคลองคูขนานไปกับถนน พนังกันน้ำ และอีกสองสายก็มีแนวคลองยาวไปทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของชุมชน การใช้น้ำจากเครื่องสูบน้ำของชุมชนนั้นจะมีสหกรณ์ผู้ใช้น้ำเป็นผู้ดูแลบริหารงาน โดยมีประธานและ กรรมการเป็นคนในชุมชนเอง อัตราการใช้น้ำนั้น สหกรณ์จะคิดอัตราการสูบน้ำนั้นชั่วโมงละ 70 บาท และผู้ซื้อต้องรวมกลุ่มมาจะขอเพียงรายใดรายหนึ่งไม่ได้ นอกจากการใช้น้ำในแม่น้ำชีแล้วในพื้นที่ที่ คลองชลประทานไปไม่ถึงเกษตรกรก็จะใช้น้ำจากกุดหนอง ที่อยู่ใกล้กับพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกุดอ้อ กุดขี้เป็ด ฮ่องก้านเหลือง รวมถึงถึงการขุดบ่อส่วนตัวขนาดเล็ก-ใหญ่เพื่อเก็บน้ำไว้สำหรับการอุปโภคและการทำการเกษตรกรรมอาทิการทำนาและรดผักสวนครัวเล็ก ๆ น้อย

- **การเลี้ยงปลาในกระชังและร้านอาหารริมฝั่งแม่น้ำชี²** การเลี้ยงปลากระชังในช่วงแรก เป็นการเข้ามาส่งเสริมจากบริษัท CP โดยนำพันธุ์ปลาและอาหารปลามาขายให้ เมื่อปลาโตได้ขนาดที่ ตลาดต้องการแล้ว CP ก็จะเข้ามารับซื้อบ้านแก้งและหมู่บ้านใกล้เคียงจะเลี้ยงปลาในกระชังกันมาก ใน พ.ศ. 2544 แต่เมื่อเลี้ยงไปได้ 1 ปี ก็มีเหตุทำให้ต้องหยุดเลี้ยงเนื่องจากว่าปลาตายเยอะ ปลาราคาตก อาหารปลาเน่า ไม่มีคนมารัยซื้อ ทำให้ผู้เลี้ยงขาดทุนไปตาม ๆ กัน ในปัจจุบันพื้นที่บ้านแก้งมีผู้เลี้ยง ปลากระชังอยู่หนึ่งรายโดยเลี้ยงปลานิลประมาณ 6-8 บ่อ ส่วนพื้นที่ใกล้เคียงคือบ้านโนนตูมมีเลี้ยงอีก หนึ่งรายประมาณ 20-30 บ่อ พื้นที่การเลี้ยงปลากระชังส่วนใหญ่จะเลี้ยงในแม่น้ำชีบริเวณหมู่บ้านดินดำ บ้านวังยาวและบ้านโนนตูม การเลี้ยงปลาในปัจจุบันไม่ได้มีการสนับสนุนจากหน่วยงาน บริษัทเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐทั้งนั้น เป็นการเลี้ยงที่ต้องช่วยเหลือตนเอง จากการสัมภาษณ์และ พุดคุยกับเจ้าของกระชังเลี้ยงปลาในบ้านโนนตูม ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปลาที่เลี้ยงเกือบทั้งหมดจะเป็น ปลานิลทุนจากการเลี้ยงก็ได้จากการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ระยะเวลาการเลี้ยงปลานิลจนถึงขายได้ใช้ เวลาเลี้ยงประมาณ 4 เดือน โดยจะขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อประจำ นอกจากนั้นก็ยังมีย่านอาหาร ที่มารับซื้อไปบ้าง สถานที่ที่พ่อค้ามารับซื้อและนำไปขายคือพื้นที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดย

¹ สัมภาษณ์ นายไส มะเสนา อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร

² สัมภาษณ์ นายสุวรรณ ชำของ อายุ 56 ปี อาชีพเลี้ยงปลา

จะมาเหมาบ่กับเจ้าของกระชังในราคา กก. ประมาณ 40-50 บาท และจะนำไปขายปลีกในราคา 50-55 บาท ต่อกิโลกรัม

สำหรับร้านอาหารที่อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำชี ในบ้านแก้งเหนือเองนั้นไม่มีแต่จะมีในพื้นที่ใกล้เคียง ประมาณ 2-3 ร้าน โดยร้านอาหารอาโกหนึ่งในร้านอาหารทั้งหมด บ้านโนนตูม มีพัฒนาการมาจากเคยเป็นผู้เลี้ยงปลาในกระชังมาก่อน เมื่อเลี้ยงปลาไปได้สักระยะก็นำปลาที่เลี้ยงมาเผาและทำอาหารขายจนขยายมาเป็นร้านอาหารที่มีคนนิยมมากินมาเที่ยวอย่างในทุกวันนี้ ปัจจุบันร้านอาหารอาโกไม่ได้เลี้ยงปลาในกระชังแล้วแต่ขายกิจการให้กับญาติพี่น้องไปดำเนินการต่อและก็ยังเป็นลูกค้าปลากระชังซึ่งก็ได้รับซื้อปลากระชังในปริมาณมากครั้งละ 1 ตัน เพื่อนำมาประกอบอาหารขายในร้านของตนเอง

- **การดูทรายในลำน้ำชี¹** เจ้าของกิจการเป็นคนที่มาจากพื้นที่อื่นไม่ได้เป็นคนในพื้นที่บ้านแก้ง ปัจจุบันทำทรายดังกล่าวอยู่บริเวณในพื้นที่ของบ้านโนนตูมในอดีตทำทรายดังกล่าวเคยมาตั้งนำจุดที่บ้านแก้งถึง 2 จุด ด้วยกันแต่ได้รับการต่อต้านจึงต้องย้ายกับไปยังบ้านโนนตูมเช่นเม การดูทรายเพื่อขาย เจ้าของท่าจะซื้อที่ดินมีอยู่ฝั่งตรงข้ามกับบ้านโนนตูมไปเป็นส่วนตัวในจำนวนมาก และจะดูทรายในบริเวณพื้นที่ของตนเอง แต่จะนำทรายที่ดูได้ข้ามฝั่งมาส่งยังฝั่งของหมู่บ้านโนนตูมซึ่งถือเป็นท่าส่งทรายของบริษัทนี้ จากการสอบถามและพูดคุยปัญหาที่มาจากการดูทรายมีผลกระทบต่อชุมชนเช่นตลิ่งแม่น้ำทรุด มีน้ำมันไหลลงแม่น้ำ ก่อให้เกิดความรำคาญและเสียงดัง นอกจากนี้ยังทำให้น้ำขุ่นน้ำเสียอีกด้วย ท่าทรายแห่งนี้ดำเนินการมาได้กว่า ๑ ปีแล้ว ซึ่งก็สร้างปัญหาและเกิดความขัดแย้งกันกับชุมชนอยู่เป็นระยะ

สำหรับทรัพยากรอื่น ๆ ในชุมชน เช่นป่าไม้ซึ่งในอดีตป่าบริเวณนี้มีมากพอสมควรไม่ว่าจะเป็นริมฝั่งแม่น้ำชีหรือพื้นที่การเกษตรแต่ปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่การเกษตรและพื้นที่การอยู่อาศัยไปหมดแล้ว ต้นไม้ที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่จะอยู่ตามคันนาและบ้านที่อยู่ตามหัวไร่ปลายนาที่ได้ปลูกเพิ่มและรักษาไม้เดิมเอาไว้ ไม่ปลูกส่วนมาจะเป็นมะม่วง ส่วนไม้ธรรมชาติที่เดิมมีอยู่แล้วคือต้นถั่ว ชี้เหล็กต้นแก เป็นต้น

4. การเกษตรและสภาพเศรษฐกิจชุมชน²

ชาวบ้านบ้านแก้งเหนือมีอาชีพทำนาประมาณ 90 % ส่วนอีก 10 % ที่เหลือมีทั้งค้าขาย รับราชการ และการทำประมง พื้นที่เกือบทั้งหมดของบ้านแก้งเหนือถูกใช้เป็นที่สำหรับการทำนา ทั้งการนาปีและการทำนาปรัง หมู่บ้านแก้งเหนือเป็นหมู่บ้านที่มีการทำนา 2 ครั้งต่อปี เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ มีฝนตกชุกและมีเครื่องสูบน้ำจากแม่น้ำชีมาใช้เพื่อการเกษตรได้ตลอดทั้งปี เหตุผลเหล่านี้เป็นเหตุผลตอบได้ส่วนหนึ่งว่าทำไมหมู่บ้านแห่งนี้จึงสามารถทำนาได้ถึงสองครั้ง สำหรับรายละเอียดของการทำนามีดังนี้

¹ สัมภาษณ์ นายสุวรรณ ชำของ อายุ 56 ปี อาชีพเลี้ยงปลา

² สัมภาษณ์ นายไธ มะเสนา อายุ 70 ปี อาชีพเกษตรกร การศึกษาจบชั้น ป.4
นางจุลลา ชมชื่น อายุ 85 ปี จบการศึกษาชั้น ป.4

การทำนาปี

การทำนาปีของบ้านแก้งเหนือจะเริ่มทำในช่วงเดือนมิถุนายน โดยใช้ข้าวพันธุ์ กข 6 (ข้าวเหนียว) และข้าวพันธุ์มะลิ 105 (ข้าวเจ้า) เป็นส่วนใหญ่ ในอดีตชาวบ้านทำนาปีด้วยการปักดำซึ่งเป็นวิธีการทำนาที่ทำสืบทอดกันมานาน แต่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาจากที่เคยใช้การปักดำชาวบ้านได้หันมาทำนาหว่านกันมากขึ้น เหตุผลที่เปลี่ยนวิธีการทำนาก็เนื่องมาจากว่า เจ้าของที่ดินต้องจ้างคนมาช่วยทำนา เพราะประเพณีการลงแขกช่วยกันนั้นได้เลือนหายไปแล้ว และค่าจ้างที่ใช้สำหรับการจ้างคนนั้นก็แพงมาก โดยปกติราคาจ้างจะอยู่ที่ 100-130 บาทต่อวัน นอกจากนั้นแล้วผู้จ้างต้องเตรียมอาหารเช้าและอาหารเที่ยงให้ด้วย ซึ่งก็ถือว่าแพงมากทำให้ต้นทุนการทำนาขึ้นสูงทีเดียว ชาวนาส่วนมากจึงตัดปัญหาด้วยการทำนาหว่านแทนเพื่อเป็นการลดต้นทุนดังกล่าว

ในปัจจุบันการทำนานั้นจะมีเครื่องจักรมาทุ่นแรงงานคนหลายลักษณะและอาจกล่าวได้ว่าเครื่องจักรนั้นมีบทบาทกับการทำนาเกือบทุกขั้นตอนเลยทีเดียว ตั้งแต่การไถซึ่งแต่ละบ้านก็จะมีรถไถเดินตามเป็นของตนเองอยู่แล้ว แต่ในเวลานี้บทบาทของรถไถเดินตามได้ลดลงพอสมควร เนื่องจาก 2-3 ปีที่แล้วมีรถรับจ้างปั้นดินเข้ามาในชุมชนแต่เพิ่งได้รับความนิยมในปี นี้ รถปั้นดินที่เข้ามารับจ้างในชุมชนนั้นมีหลักในการทำงานเหมือนกับรถไถเดินตามทุกประการแต่คุณภาพของงานมีมากกว่า คือรถปั้นดินสามารถขุดดินได้ในระดับลึกกว่าและดินที่ขุดหรือไถขึ้นมานั้นก็มีความละเอียดมากกว่าด้วย อัตราค่าจ้างของรถปั้นดินจะคิดในราคา 280 บาทต่อไร่ และเมื่อถึงเวลาการเก็บเกี่ยวเครื่องจักรก็จะเข้ามามีบทบาทอีกเหมือนกัน นั่นคือการจ้างรถเกี่ยวข้าวเข้ามาเกี่ยวเพื่อร่นระยะเวลาการทำงานและลดต้นทุนในการไปจ้างแรงงานคนมาเกี่ยว สำหรับค่าจ้างของรถเกี่ยวข้าวที่น้อยอยู่ที่ 500 บาทต่อไร่ สำหรับนาปีแต่นาปรังจะถูกกว่าในอัตราไร่ละ 350 บาท ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากว่าชาวนาปีเป็นข้าวที่เกี่ยวยาก มีความสูงมากกว่าชาวนาปรัง แต่ถ้าหากนาข้าวไรไหนที่ยังมีน้ำหรือมีโคลนอยู่ก็จะไม่สามารถใช้รถเกี่ยวข้าวเกี่ยวได้ ซึ่งก็จำเป็นต้องใช้แรงงานคนแทนเหมือนเดิม สำหรับนาปีนั้นมีผลผลิตต่อไร่ประมาณ 45 ถึง ผลผลิตส่วนใหญ่ของนาปีนั้นชาวบ้านจะเก็บไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนและอีกส่วนหนึ่งก็นำไปขายยังจังหวัดร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์

เทคนิคในการทำนานั้นจะมีอยู่หลายอย่างเช่น การหว่านข้าวในนา หากนาข้าวที่มีน้ำมากไปบ้างหรือมีฝนตกลงมาเพิ่มปริมาณน้ำในนา เพื่อไม่ให้เมล็ดข้าวที่หว่านไปแล้วเน่าหรือทำให้เมล็ดข้าวไม่งอกชาวนาจะใช้วิธีการทำร่องน้ำขนาดเล็กรอบที่นา ซึ่งทำตามแนวของคันนาทั้งสี่ด้าน รวมทั้งทำร่องผ่านกลาง ด้านข้าง เพื่อให้น้ำได้ไหลไปรวมกันหลังจากนั้นก็สูบน้ำหรือวิดน้ำออกซึ่งวิธีการเอาน้ำออกนั้นก็แล้วแต่ปริมาณน้ำที่มี วิธีดังกล่าวนี้เรียกว่า “การผายตม” อีกเทคนิคหนึ่งที่เห็นบ่อยหลังจากที่ชาวบ้านเริ่มหันมาทำนาหว่านกันมากขึ้นคือ ในระยะการหว่านชาวนั้น ชาวนาหว่านจะไม่ต้องการน้ำมาก แต่พื้นที่บ้านแก้งเป็นพื้นที่ที่มีปริมาณน้ำในหน้าฝนมากพอสมควร จึงทำให้ชาวนาต้องสูบน้ำออกจากที่นาซึ่งจะทำนาหว่าน โดยชาวนาได้สูบน้ำจากนาหว่านไปรวมกันไว้ในนาสัก 2-3 แปลงและนาที่มีน้ำจากนาหว่านก็แก้ปัญหาโดยใช้วิธีการปักดำแทน

การทำนาปรัง

บ้านแก้งเริ่มทำนาปรังใน พ.ศ. 2521 เนื่องจากในปีนั้นมีน้ำท่วมหนักผลิตข้าวเสียหายอย่างหนัก ทำให้ทางราชการได้เข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปลูกข้าวอีกหนึ่งรอบเพื่อจะได้มีข้าวไว้สำหรับ

บริโภค หลังจากนั้นมาชาวบ้านบางส่วนก็เริ่มทำข้าวนาปรังมาเรื่อย ซึ่งการทำข้าวนาปรังในตอนนั้นก็ได้นำน้ำจากแม่น้ำชีซึ่งถูกสูบขึ้นมาโดยเครื่องสูบน้ำพลังงานไฟฟ้า แต่เครื่องสูบน้ำเครื่องนี้ก็สูบน้ำขึ้นมาได้ในปริมาณน้อยไม่เพียงพอหากจะมีการทำนาปรังกันทั้งหมู่บ้าน จึงทำให้จำนวนผู้ทำนาปรังนั้นมีจำนวนไม่มากเท่าไรนัก แต่เมื่อ 5-6 ปีที่แล้วบ้านแก้งก็ได้เครื่องสูบน้ำเครื่องที่ 2 มาและมีกำลังการสูบน้ำมากกว่าเครื่องแรก ทำให้ปริมาณน้ำที่สูบขึ้นมาจากแม่น้ำชีนั้นมีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร ส่วนพื้นที่การทำนาช่วงไหนที่คลองชลประทานไปไม่ถึงเกษตรกรก็จะใช้น้ำจากหนองน้ำธรรมชาติ กุดต่าง ๆ รวมถึงสาងปลา(สระน้ำ)ที่ได้ขุดเอาไว้สำหรับกักเก็บน้ำและใช้ประโยชน์อื่น ๆ เมื่อปริมาณน้ำนั้นมีมากชาวบ้านจึงหันมาทำนาปรังกันมากขึ้นและที่สำคัญในช่วงนั้นราคาข้าวนั้นมีราคาขายสูงด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ชาวบ้านหันมาทำนาปรังกันมาก ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่การทำนาปีนั้นหากเก็บเกี่ยวเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะมีการทำนาปรังต่อทันที ซึ่งการทำนาปรังนั้นถือเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

การทำนาปรังนั้นจะเริ่มทำในช่วงเดือนมกราคมหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวมาปีเรียบร้อยแล้ว ระยะเวลาการเก็บเกี่ยวของข้าวนาปรังนั้นจะใช้เวลาประมาณ 4 เดือน พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกคือข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 การทำนาปรังนั้นจะใช้การหว่านข้าวเช่นกัน การไถนั้นจะมีทั้งจ้างรถไถดินและใช้รถไถเดินตามไถเอง ส่วนการเก็บเกี่ยวนั้นจะจ้างรถเกี่ยวข้าวเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการทำนาปรังนั้นผลผลิตที่ได้ประมาณ 80-90 ถังต่อไร่และผลผลิตทั้งหมดจะถูกนำไปขายทั้งหมด ตลาดที่ชาวบ้านนิยมนำไปขายคือจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดกาฬสินธุ์ ขายในราคาตันละประมาณ 5000 บาท และในการขนข้าวไปนั้นก็ต้องจ้างรถขนตันละ 100 บาท เมื่อขายข้าวได้แล้วหักต้นทุนค่าเครื่องจักรไถ เก็บเกี่ยว ค่าขนส่ง ค่าปุ๋ยและอื่น ๆ กำไรที่ชาวนาได้ก็จะเหลือประมาณ 50 % ของเงินทั้งหมดที่ขายข้าวมาได้

การทำนานั้นชาวบ้านจะเก็บพันธุ์ข้าวไว้ใช้เองในปีต่อ ๆ ไป¹ แต่จำเป็นจะต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวทุก 2-3 ปีเนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ได้เก็บไว้หากเก็บไว้และใช้เป็นระยะเวลาหลายปี เมื่อนำไปปลูกจะทำให้ข้าวที่ปลูกนั้นแข็ง ชาวนาบางคนสันนิษฐานว่าเหตุที่ข้าวแข็งก็เนื่องมาจากการปลูกข้าวนาปีและนาปรังในพื้นที่เดียวกัน มีผลทำให้ข้าวทั้ง 3 พันธุ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้เกิดการผสมกันซึ่งก็อาจมีผลทำให้ข้าวแข็งได้

5. วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาของชุมชน

- **สาងปลา**² เป็นบ่อที่ขุดไว้ใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะทั้งการดักปลา เลี้ยงปลา เก็บน้ำไว้ใช้ในการทำนาหรือการใช้รดผักสวนครัวที่ปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนในกรณีของสาងปลานั้นจะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือสาងปลาที่มีขนาดใหญ่โดยจะใช้เครื่องจักรในการขุด ขนาดของบ่อนั้นจะอยู่ระหว่าง 1 งาน- 1 ไร่ ประโยชน์เพื่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในที่เก็บอยู่ในบ่อชนิดนี้มาจากน้ำฝนตามธรรมชาติรวมทั้งน้ำจากคลองชลประทาน นอกจากนี้แล้วบ่อมีใช้เครื่องจักรขุดขนาดใหญ่ยังใช้เลี้ยงปลา น้ำในบ่อก็ผันไปใช้ในการเกษตร และใช้ในครัวเรือนหากมีผู้ที่มีอยู่บริเวณหัวไร่ปลายนาก็สามารถ

¹ สัมภาษณ์ นางอวรรณ กองทอง อายุ 51 ปี อาชีพเกษตรกร จบการศึกษาระดับ ป.4

² สัมภาษณ์ นายตั้ง กองทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 อายุ 50 ปี อาชีพเกษตรกร

ใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำนี้ในการอุปโภคได้ ส่างปลาอีกลักษณะหนึ่งเป็นบ่อน้ำขนาดเล็กมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5-10 เมตร โดยทั่วไปสาងปลา ชนิดนี้จะอยู่เป็นส่วนหนึ่งของที่นา ซึ่งก็สามารถดักปลา เลี้ยงปลา หรือกักเก็บน้ำไว้ใช้ในกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้อีกด้วย ส่างปลา ทั้งสองลักษณะเป็นระบบคิดของชาวบ้านในการกักเก็บน้ำหากเกิดการขาดแคลนน้ำ หรือการนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่น ซึ่งไม่จำเป็นต้องรอฟ้าตามธรรมชาติหรือเครื่องสูบน้ำที่จะนำน้ำจากแม่น้ำชีขึ้นมาใช้ส่งผ่านคลองชลประทานนอกจากประโยชน์จากการใช้น้ำโดยตรงในด้านเกษตรกรรม ทางอ้อมก็ยังสามารเลี้ยงปลา ดักปลา หรือใช้น้ำเพื่ออุปโภคภายในครัวเรือน ซึ่งในพื้นที่การเกษตรนั้น ก็มีชาวบ้านที่ออกไปสร้างบ้านเรือนอยู่กันเกือบสิบครัวเรือน ซึ่งก็ได้น้ำจากบ่อดังกล่าวที่ขุดขึ้นสำหรับการใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ

- **เครื่องมือหาปลาชนิดต่าง ๆ** บ้านแก้งเหนือเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชีจึงมีวิถีชีวิตร่วมกับแม่น้ำชีมากมาย ทั้งการใช้น้ำเพื่อการเกษตร ใช้ในครัวเรือน รวมถึงการหาปลาในลำน้ำ ซึ่งมีการคิดประดิษฐ์อุปกรณ์การจับปลาหาปลาโดยใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติเป็นหลักไม่จำเป็น ลอยไซ เป็นต้น เหล่านี้ก็ได้ใช้ไม่ไผ่ในการสานหรือทำขึ้นมา แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอุปกรณ์การทำเครื่องมือหาปลา จากไม้ไผ่เป็นตาข่ายหรือเชือกไนลอนสานแทน (แดงเขียว)¹ ประเด็นที่น่าคิดเกี่ยวกับการทำอุปกรณ์การหาปลาและวิธีการหาปลา คือ หากสภาพของแม่น้ำชียังมีสภาพอย่างทุกวันนี้ซึ่งมีแนวโน้มส่อไปในทางลบไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม น้ำแล้ง หรือที่สำคัญน้ำเสียก็อาจจะทำอาชีพการหาปลา การทำประมงในแม่น้ำชี รวมถึงอุปกรณ์หาปลานั้นถูกลบเลือนและหายไปในที่สุด ในสภาพปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชุมชนที่มีอยู่มากมายเหล่านี้มีโอกาสดูสูญหาย เพราะเหตุจากแม่น้ำชีกลายเป็นคลองระบายน้ำเสียขนาดใหญ่ ที่ไม่มีปลาในแม่น้ำให้ชาวประมงได้ประกอบอาชีพเหมือนเก่าก่อน

สำหรับเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนบ้านแก้งนั้นตามคำบอกเล่าบอกผู้นำทางศาสนาและทางโลกซึ่งได้บอกเล่าเกี่ยวกับฮีต 12 คอง 14 นั้น ประเพณีทั้ง 12 เดือน ของอีสานนั้นยังมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเหมือนเดิมมีเพียงบุญบั้งไฟเท่านั้นที่ไม่มีการจัดและก็ไม่มีการจัดมานานแล้ว เนื่องจากจำคนก่อน ๆ และเล่าสืบทอดกันมาว่า ปูตาไม่ชอบ ถ้าหากขัดขึ้นผืนจัดงานบุญบั้งไฟ ปูตาก็จะดลบันดาลให้มีคนตายในหมู่บ้าน จึงทำให้ไม่มีบุญบั้งไฟในชุมชนนี้ ส่วนบุญเดือนอื่น ๆ ที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการน้ำหรือมีความสัมพันธ์กับแหล่งน้ำในชุมชนมีดังนี้²

1.บุญเบิกบ้านหรือบุญข้าสະ เป็นบุญที่ต้องมีการทำก่อน ถึงฤดูกาลทำนาซึ่งเป็นการเลี้ยงปูตาไปในที่เดียว กันเลย ในการทำบุญนี้จะมีการก่อกองทราย (ตบปันทาย)โดยจะก่อกองทรายกันที่ดอนปูตา ใกล้กับกุฎแดงและอีกสถานที่หนึ่งคือในวัด และมีการเจริญพุทธมนต์ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งบุญนี้จะนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดที่กุฎแดง 1 วัน วัดบ้านแก้งเหนืออีก 3 วัน และ 3 วันสุดท้ายจะไปศาลากลางบ้าน ในบุญดังกล่าวจะมีการเลี้ยงฉลองกันอย่างสนุกสนาน การเลี้ยงปูตานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเลี้ยงลง” และจะมีการเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์เรื่องน้ำในบุญนี้ด้วย โดย

¹ สัมภาษณ์ นายเสนาะ อาจษาสิงห์ อายุ 50 ปี อาชีพหาปลา จบการศึกษาระดับ ป.4

² สัมภาษณ์ นายทนงค์ศักดิ์ อัญญะ อายุ 50 ปี อาชีพเกษตรกร (พ่อเจ้าประจำหมู่บ้านแก้งเหนือ) เจ้าอาวาสวัดบ้านแก้งเหนือ

จะทำนายผ่านคางไก่ต้ม คือหากไก่ต้มมีคางที่เหยียดยาวตรงแสดงว่าน้ำมากจนท่วม ส่วนถ้าคางไก่หดแสดงว่าฝนจะแล้ง แต่ถ้าคางไก่โค้งงอเหมือนเคียวเกี่ยวข้าวขึ้นแสดงว่าน้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์ไม่ท่วมไม่แล้ง

2.บุญออกพรรษา เป็นประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน หลังจากการอยู่จำพรรษาตลอดเวลา 3 เดือน ในวันออกพรรษาชาวบ้านจะทำเรือซึ่งตกแต่งอย่างสวยงาม ประดับด้วย ธูปเทียน ตะเกียงได้สำหรับจุดไฟให้สว่าง เมื่อถึงเวลาค่ำก็จะมีการปล่อยเรือไฟไปตามลำน้ำ ซึ่งถือเป็นการบูชารอยพระพุทธรูป เรือที่สร้างขึ้นเป็นเรือที่ทำจากไม้บ้าง ต้นกล้วยบ้าง ซึ่งวัสดุเหล่านี้สามารถย่อยสลายและนำไปใช้ได้ ในบุญออกพรรษานี้จะมีเจ้าเป็นผู้นำในการทำพิธีและหมู่บ้านทุกหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแม่น้ำชีก็จะร่วมกันทำเรือไฟปล่อยมาตามลำน้ำชี ซึ่งก็จะรวมถึงบ้านแก้งเหนือด้วยเช่นกัน

3.บุญกฐิน ของบ้านแก้งนั้นจะมีลักษณะคล้ายกับบุญกฐินในหมู่บ้านอื่น ๆ แต่จะพิเศษกว่าก็คือ จะมีแข่งเรือกันระหว่าง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโนนสวรรค์ บ้านแก้งเหนือและบ้านแก้งใต้ เพื่อเสี่ยงดูฝนว่าจะมีปริมาณมากน้อยเพียงใด วิธีการเสี่ยงก็จะเป็นการตกลงกันระหว่างเจ้าทั้ง 3 หมู่บ้านว่า อันดับหนึ่งเป็นหมู่บ้านไหนและอะไรจะตามมา (น้ำท่วม, ฝนแล้ง, น้ำพอดี) ซึ่งก็จะมีการเสี่ยงทายในทุก ๆ ปี หากปีไหนไม่มีกฐินจากที่อื่นมาเข้าวัด ชาวบ้านก็จะตั้งกองกฐินกันเอง เรียกได้ว่าบ้านแก้งเหนือจะต้องมีการทอดกฐินในทุกปี

4.การลอยกระทง บ้านแก้งเหนือจะมีงานก่อนพิธีลอยกระทงจะเริ่ม โดยชาวบ้านแก้งเหนือจะนำกระทงที่ทำจากวัสดุธรรมชาติมาลอยที่แม่น้ำชี เศษวัสดุต่าง ๆ กระทงที่ลอยไปเหล่านี้ก็จะไปติดอยู่ที่ฝาย บ้านสัดัมศรี ในอำเภอกมลาไสย และก็จะมีการเก็บทำความสะอาดต่อไป

6. สภาพปัญหาผลกระทบ การปรับตัว และการแก้ไขปัญหของชุมชน¹

6.1 น้ำท่วม

นับเริ่มตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านมาเหตุการณ์น้ำท่วมที่ทำให้ทรัพย์สิน พื้นที่การเกษตรเสียหายอย่างหนัก คือ พ.ศ. 2521 ครั้งนั้นมีน้ำจากแม่น้ำชีเอ่อล้นตลิ่งขึ้นมาท่วมบริเวณที่อยู่อาศัยและอีกด้านก็มีน้ำไหลมาหนุนซึ่งทิศทางการไหลของน้ำนั้นไหลมาจากทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นน้ำที่ไหลมาจาก ต. แก้งเลิงจาน เข้าสู่จังหวัดมหาสารคามและผ่านตำบลแก้ง ตำบลลาดพัฒนา ลงสู่แม่น้ำต่อไป ความรุนแรงของเหตุการณ์น้ำท่วมปีดังกล่าวยังมีผลทำให้ถนนพังกั้นน้ำขาดเป็นระยะ ๆ ผู้คนต้องอพยพไปอยู่ตามที่สูง เช่น ต.เขวา ในตัวจังหวัดมหาสารคาม หรือแม้กระทั่งหลังคาบ้านตัวเอง เหตุการณ์ครั้งนั้นก็ได้มีหน่วยงานราชการนำข้าวสารอาหารแห้งมาแจกจ่ายให้แก่ผู้ประสบภัยเป็นความช่วยเหลือเบื้องต้น

หลังจาก พ.ศ. 2521 มาก็น้ำท่วมอยู่เรื่อย ๆ ทั้งพ.ศ. 2523, 2525, 2545 เป็นต้นแต่ไม่รุนแรงมากนัก น้ำจากแม่น้ำชีได้เอ่อล้นขึ้นมาท่วมบริเวณที่อยู่อาศัยแต่ไม่ได้ล้นท่วมถนนพังกั้นน้ำไปยังพื้นที่การเกษตร น้ำท่วมในยุคหลัง ๆ ชาวบ้านได้ใช้กระสอบทรายมากั้นน้ำบริเวณถนนพังกั้นน้ำอีก

¹ สัมภาษณ์ นายชัชวาลย์ บะวิชัย ส.อบต.บ้านแก้งเหนือ

ที่เพื่อไม่ให้น้ำท่วมเข้าไปในพื้นที่นาของชุมชน จากเหตุการณ์น้ำท่วมหลาย ๆ ครั้งทั้งรุนแรงและไม่รุนแรง ชาวบ้านส่วนหนึ่งมองว่า มีผลมาจากการสร้างเขื่อนและฝายในแม่น้ำชีทำให้ระบบนิเวศน์ธรรมชาติเสียสมดุล ในครั้งเก่าก่อนแม่น้ำชีมีน้ำไหลเป็นไปตามฤดูกาล หน้าฝนน้ำมาก หน้าแล้งน้ำน้อย ไหลเป็นไปเช่นนี้ แต่พอมีการสร้างเขื่อนและฝายกั้นน้ำทำให้น้ำชีมีน้ำอยู่ตลอด พอน้ำมามากก็ระบายน้ำออกจากเขื่อนและฝายไม่ทันมีผลทำให้น้ำท่วม นอกจากนั้นเมื่อไม่มีการระบายของน้ำก็ส่งผลทำให้น้ำเสีย ปลาตายไม่ขยายพันธุ์ และปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายจนที่จ่อควรสร้างปัญหาให้กับชุมชนซึ่งมีวิถีชีวิตอยู่กับแม่น้ำชี ไม่ว่าจะต้นขึ้นจนกระทั่งถึงนอนหลับ

6.2 มลภาวะทางน้ำ (น้ำเสีย)

เรื่องของน้ำเสียจะเน้นไปที่แม่น้ำชีเพราะเป็นแหล่งน้ำที่เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ การบริโภคอุปโภคตั้งแต่ยุคอดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตชาวบ้านบ้านแก้งเหนือมีแม่น้ำชีเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตก็ว่าได้เพราะแม่น้ำชีให้คุณประโยชน์ทั้งทางด้านการดำรงชีวิตในแต่ละวัน ก็ (ส่างน้ำจั้น) อาบ ล้างถ้วยชาม ซักผ้า รวมทั้งการปกครองอาชีพ ปลูกพืชผักสวนครัว ทำนาปีและนาปรังเป็นต้นเหล่านี้คือคุณประโยชน์ของน้ำชีที่มีแก่นุชย์ แต่ปัจจุบันคุณประโยชน์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นหรือไม่ถึงครึ่งเนื่องจากสภาพของน้ำในแม่น้ำชีนั้นไม่สามารถทำอย่างอื่นได้หากไม่นำไปผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ก่อนใช้ ซึ่งก็หมายถึงการใช้ลำน้ำชีนั้นกลายสภาพเป็นน้ำเสีย หากไม่มีการระบายน้ำในแม่น้ำเป็นประจำ ซึ่งก็เป็นไปไม่ได้ที่จะให้มีการระบายน้ำ เพราะในลำน้ำชีมีทั้งเขื่อนและฝายกั้นน้ำ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะให้มีการระบายน้ำ เพราะในลำน้ำชีมีทั้งเขื่อนและฝายกั้นน้ำ ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งมีผลกระทบสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำสำหรับบริเวณภูมินิเวศน์ของบ้านแก้งได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำของเทศบาลเมืองมหาสารคามที่ปล่อยน้ำเสียลงห้วยคะคางและห้วยคะคางก็ถึงแม่น้ำชี นอกจากนี้ยังมีชุมชนอื่น ๆ มีอยู่ต้นแม่น้ำก็ได้ปล่อยน้ำจากการอุปโภคบริโภคลงแม่น้ำชีเช่นกัน ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของน้ำในแม่น้ำและส่งผลต่อการดำเนินชีวิตคนริมฝั่ง เช่น ชาวประมงมีหาปลาเป็นประจำวันในปัจจุบันตามง่ามมือง่ามเท้าจะมีอาการป่วยเป็นแผล เพราะถูกน้ำกัด และอุปกรณ์การหาปลาเช่นเบ็ดที่ใส่ไว้ในแม่น้ำ หัวเบ็ดที่เป็นอลูมิเนียมเคลือบ อลูมิเนียม ดังกล่าวจะลอกออกภายใน 1 อาทิตย์¹ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าสภาพของน้ำในแม่น้ำชีมีความเป็นกรดเค็มหรือมีสารพิษเจือปนอยู่มากพอที่จะทำให้มือและเท้าป่วยเป็นแผลและหัวเบ็ดนั้นลอกหรือโคนกุดภายใน 1 อาทิตย์ แทนที่จะสามารถใช้ประโยชน์ได้นานกว่านั้นเหมือนที่เคยเป็นในอดีต หากคุณภาพของน้ำในแม่น้ำชียังเป็นเช่นนี้ เชื่อว่าวิถีชีวิตของชุมชนหลาย ๆ อย่างจะหอบและถูกสั่นเลื่อนไป ไม่ว่าจะเป็นวิธีการหาปลา หรือการหาอุปกรณ์การหาปลาชนิดต่างๆ ก็จะไปเช่นกัน ซึ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งควรได้รับการสืบทอด และรักษาไว้อย่างดี นอกจากนี้หากไม่มีมาตรการแก้ไขที่เหมาะสมไม่เฉพาะคุณประโยชน์การหาปลาเพื่อกินและขายเท่านั้นที่จะหมดลง แม้แต่น้ำเพื่อการเกษตรอาจจะไม่สามารถนำขึ้นมาใช้ได้

ปัญหาความขัดแย้ง การแก้ไข และการพัฒนาฟื้นฟู

¹ สัมภาษณ์ นายเสนาะ อาษาสิงห์ อายุ 50 ปี อาชีพหาปลา จบการศึกษาค้น ป.4

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนใหญ่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นได้จบลงแล้ว แต่ผลกระทบจากปัญหายังคงต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมามีดังนี้

- **ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกำนันคนปัจจุบัน (สมพงษ์ อุดริ)¹** ในเรื่องการใช้ประโยชน์กุดอ้อ ในครั้งที่มีการขุดลอกกุดอ้อ (พ.ศ.2534) เมื่อกรมพัฒนาที่ดินได้ขุดลอกกุดอ้อเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านเก็งและชาวบ้านโนนสวรรค์ก็ร่วมกันปล่อยปลาและปลุกต้นยูคาลิปตัส รอบกุดอ้อ เมื่อทำการปรับปรุงและพัฒนา โดยโครงการปลุกต้นไม้ ปล่อยปลาเรียบร้อยแล้ว กำนัน (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10) ก็ประกาศห้ามชาวบ้านลงหาปลา และห้ามใช้น้ำจากกุดอ้อแกละเมื่อปลาโตและต้นยูคาลิปตัสสามารถขายทำเงินได้ กำนันก็ประกาศให้ชาวบ้านมาร่วมกันสูบน้ำและหาปลาในกุดอ้อเพื่อนำไปขาย ส่วนต้นยูคาลิปตัสกำนันก็ให้ตัดลงมาเพื่อขายเช่นกัน แต่เมื่อขายทั้งปลาทั้งต้นไม้ไป เงินที่ขายได้กลับไม่มาถึงชุมชนจนถึงทุกวันนี้ แต่ที่รู้เงินกลับไปเข้ากระเป๋าของกำนันแทน ซึ่งก็สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก หลังจากที่ขายปลาไปเรียบร้อยแล้ว ปลาส่วนหนึ่งก็ยังปล่อยไว้ในกุดอ้อเพื่อเป็นการขยายพันธุ์ต่อไป และกำนันก็ห้ามลงหาประโยชน์อีกเช่นเดิม ชาวบ้านจึงไม่กล้าลงไปหาปลาหรือใช้น้ำจากกุดอ้อจนถึงปัจจุบัน สภาพของกุดอ้อปัจจุบันจึงกลายเป็นหนองน้ำที่รกปกคลุมไปด้วย หญ้า จอก แหน นานาชนิด มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่ปัจจุบันสูบน้ำขึ้นมาทำนา เนื่องจากทำประโยชน์อย่างอื่นไม่ได้อีกแล้ว จะหาปลาหาหญ้าก็รก สูบน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์หนองน้ำก็ตื้นเขินเก็บน้ำไว้ได้น้อย ซึ่งเหล่านี้คือปัญหาที่เกิดขึ้นจากกรณีของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นใช้อำนาจหน้าที่ไม่เหมาะสม ใช้อำนาจในทางที่ผิด เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จึงทำให้หนองน้ำที่ควรจะใช้ประโยชน์ได้มากกว่านี้หรือน่าจะมีประโยชน์กว่าที่เป็น เพราะจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้กับกุดอ้อได้บอกว่าหากชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ ชาวบ้านก็จะดูแลรักษา ทำความสะอาดกันเอง หาปลาแล้วก็เก็บจอกแหนทิ้งหรือลอกหญ้า ผักตบช่อออก ซึ่งทำไปพร้อมกับการหาปลาในกุดอ้อแต่สิ่งที่เกิดขึ้นชาวบ้านไม่มีโอกาสทำเช่นนั้น สภาพกุดอ้อในปัจจุบันจึงเป็นอย่างที่เป็นอยู่

- **ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกำนันคำ อุตราชพิทย์²** ซึ่งเป็นกำนันในยุคนี้ โดยเป็นเหตุการณ์ที่ขัดแย้งกันในเรื่องสิทธิในการถือครองพื้นที่ในกุดแดงมีชาวบ้านเข้าไปจับจองสิทธิเพื่อเป็นที่ทำกินมาเป็นระยะเวลานานตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย เรื่อยมาจนกระทั่งก่อนพ.ศ. 2530 ไม่กี่ปี กำนันคำ อุตราชพิทย์ก็ได้ให้รถแทรกเตอร์เข้าไปไถปรับสภาพพื้นที่ที่ชาวบ้านปลูกพืชและใช้ประโยชน์กันอยู่ การไถปรับสภาพครั้งนั้นกำนันคำก็ได้ให้การปรึกษาหารือกับชาวบ้านผู้ที่ทำกินอยู่พื้นที่นั้นๆแต่อย่างใดอ้างเพียงว่าทางราชการต้องการเข้ามาปรับปรุงและทำประโยชน์ ซึ่งภายหลังมหาวิทยาลัยมหาสารคามก็ได้เข้ามาทำเป็น “ **สถานีวิจัยการบ้านเก็ง สถาบันวิจัยรุกขเวช** ” ความขัดแย้งในครั้งนั้นชาวบ้านก็ได้ต่อต้านการกระทำดังกล่าวและได้มีการปะทะกันระหว่างชุมชนกับกลุ่มกำนันคำ สุดท้ายเหตุการณ์ดังกล่าวชาวบ้านก็เป็นฝ่ายถอย เนื่องจากชาวบ้านไม่มีหลักฐานการถือครองที่ดิน (โฉนดที่ดิน) ในพื้นที่ดังกล่าวแม้จะมีการจับจองและทำประโยชน์ในบริเวณที่ดินกุด

¹ สัมภาษณ์ นายถวัลย์ ตันตัญญู อายุ 53 ปี อาชีพเกษตรกร การศึกษาจบชั้น ป.4

² สัมภาษณ์ นายถวัลย์ ตันตัญญู อายุ 53 ปี อาชีพเกษตรกร การศึกษาจบชั้น ป.4

แตงมาเป็นระยะเวลานานแล้วก็ตาม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวชาวบ้านซึ่งไม่มีอำนาจใด ๆ จึงไม่สามารถทำอะไรได้มากกว่าการปล่อยเลยตามเลย ยอมสูญเสียที่ดินทำมาหากินของตนเองเพราะไม่ยอมให้เกิดเรื่องยากให้เกิดเรื่อง พร้อมกับได้สาปแช่งคนที่ได้ประโยชน์จากการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นของคนบางกลุ่มพวก

- **ประเด็นความขัดแย้งเรื่องการดูทรายในแม่น้ำชี¹** ผลกระทบของการดูทรายโดยทั่วไปสิ่งที่เกิดตามมา คือ ตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำจะทรุด มีคราบน้ำมันไหลลงผิวน้ำ น้ำขุ่น และเสียงดังสร้างความรำคาญแก่ชุมชน (หากตั้งอยู่ใกล้กับชุมชน) ปัญหาทำทรายในพื้นที่นั้นก็เช่นกัน ในช่วงแรกทำดูทรายตั้งอยู่ที่บ้านโนนตูม และมีการย้ายมาที่บ้านโนนสวรรค์หมู่ที่ 10 ซึ่งอยู่ติดกับชุมชนและเขตพื้นที่อยู่อาศัย ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้มีการปิดทำทรายแห่งนี้เนื่องจากเกิดปัญหาอย่างที่ได้กล่าวไปแล้ว ชาวบ้านได้เดินขบวนต่อต้านการดูทรายในพื้นที่ชุมชนบ้านแก้งไปยังศาลากลางจังหวัดเพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนกับผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งผู้ว่าก็รับเรื่องไปพิจารณาแต่ในขณะเดียวกันอบต.แก้งก็หารายชื่อผู้ที่ไม่เดือดร้อนเข้าไปเสนอผู้ว่าเช่นกัน ทำให้ทำดูทรายดังกล่าวยังสามารถดำเนินการต่อไปได้ หลังจากนั้นทำดูทรายดังกล่าวก็ได้ย้ายที่ดูทรายไปยังโรงเรียนมัธยมซึ่งอยู่ในพื้นที่บ้านแก้งใต้และก็มีเหตุการณ์ลักษณะอย่างเดียวกันเกิดขึ้นอีกคือโรงเรียนได้ทำหนังสือร้องเรียนไปอีกแต่คราวนี้ประสบผลสำเร็จ ทำทรายถูกปิดลงแต่ก็ได้ย้ายกลับไปดูทรายในพื้นที่บ้านโนนตูมดังเช่นช่วงที่เปิดทำทรายตอนแรก ในปัจจุบันเจ้าของกิจการการดูทรายได้ซื้อที่ดินฝั่งตรงข้ามกับบ้านโนนตูมไว้เป็นจำนวนมากเพื่อใช้เป็นพื้นที่การดูทราย และพื้นที่บ้านโนนตูมก็ใช้เป็นท่าส่งทรายของบริษัท

- **กรณีชาวบ้านที่มีบ้านและพื้นที่เกษตรอยู่ติดกับแม่น้ำชีและได้รับผลกระทบจากการปิดฝายกั้นน้ำ²** จนน้ำในลำน้ำชีมีสภาพเป็นน้ำเสียในระดับหนึ่งซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน และอีกประเด็นหนึ่งซึ่งเกิดจากการปิดเขื่อน คือ น้ำท่วม เพราะเมื่อฝนตกลงมาทำให้น้ำไม่สามารถระบายได้ทัน เนื่องจากน้ำที่มีอยู่เดิมก็มากอยู่แล้ว น้ำเก่ากับน้ำใหม่รวมกันฝายกั้นน้ำระบายไม่ทันทำให้น้ำท่วมพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตรอยู่เป็นประจำ จนชาวบ้านต้องเรียกร้องให้มีการเปิดฝายกั้นน้ำเพื่อระบายน้ำเป็นประจำ หรือถ้าไม่เปิดก็ต้องมีการชดเชยค่าเสียหายของพื้นที่เกษตรกรรมในอัตราที่สูงและคุ้มกับต้นทุนที่ชาวบ้านได้ลงทุนไปไม่ใช่ให้ค่าชดเชยเพียงแค่ว่าไร่ละ 250 บาท อย่างที่เป็นมาในทุกครั้งที่มือน้ำท่วม

ปัจจุบันมีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำชีในพื้นที่บ้านแก้งเหนือ บริเวณวัดแก้งเหนือ ข้ามไปฝั่งตรงข้ามยังบ้านโนนทันพัฒนา ซึ่งก็ได้เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.2546 เป็นต้นมา งบประมาณการก่อสร้างได้รับการผลักดันจาก สว.ในพื้นที่ คือ ดร.วิทยา มะเสนา การสร้างสะพานในจุดดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการสัญจรไปมา เนื่องจากปกติหากชาวบ้านฝั่งอำเภอกันทรวิชัยต้องการข้ามฝายมายังจังหวัดมหาสารคามก็ต้องไปข้ามสะพานยังบ้านดินคำซึ่งมีระยะทางที่ไกล แต่หากการก่อสร้างสะพานบริเวณบ้านแก้งเสร็จก็จะทำให้ชาวบ้านอีกฝั่งทุกระยะทางและเวลาในการเดินทางขึ้นมากทีเดียว

¹ สัมภาษณ์ นายเสนา อาษาสิงห์ อายุ 50 ปี อาชีพหาปลา การศึกษาจบชั้น ป.4

² สัมภาษณ์ นายชัชวาลย์ บะวิชัย ส.อบต.บ้านแก้ง

